

**А. І. ДІБРОВА. СУТНІСТЬ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНІВ
«КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ОБЛІК» І «КРИМІНАЛЬНА РЕЄСТРАЦІЯ»**

Статтю присвячено теоретичним засадам вчення про криміналістичну реєстрацію, зокрема сутності та співвідношенню найактивніше використовуваних понять «кримінальна реєстрація», «криміналістична реєстрація» та «криміналістичний облік». Містяться теоретичні положення, сформульовані в результаті комплексного аналізу наукових досліджень з проблем термінології вчення про криміналістичну реєстрацію.

Ключові слова: експертно-криміналістичні обліки; криміналістика; криміналістичне вчення; криміналістичний облік; криміналістична реєстрація; кримінальна реєстрація; термінологія.

Статья посвящена теоретическим основам учения об уголовной регистрации, в частности сущности и соотношению наиболее используемых понятий: «уголовная регистрация», «криминалистическая регистрация» и «криминалистический учет». Содержатся теоретические положения, сформулированные в результате комплексного анализа научных исследований по проблемам терминологии учения об уголовной регистрации.

Ключевые слова: экспертно-криминалистический учет; криминалистика; криминалистическое учение; криминалистический учет; криминалистическая регистрация; уголовная регистрация; терминология.

The article is devoted to the theoretical bases of study about criminal registration, in particular to essence and correlation of the most used notions: «criminal registration», «criminalistics registration» and «criminalistics consideration». In the article there are the theoretical positions formulated as a result of complex analysis of scientific researches on the problems of terminology of study about criminal registration.

Key words: expert-criminalistics consideration; criminalistics; criminalistics study; criminalistics consideration; criminalistics registration; criminal registration; terminology.

Криміналістичні обліки, будучи джерелом швидкого одержання тих чи інших достовірних даних, сприяють не тільки підвищенню рівня інформаційного забезпечення проведення експертиз, попередніх досліджень та планування розслідування, а й дають змогу розкривати або об'єднувати одиничні злочини в межах усієї держави. Так, наприклад, за даними Центральної кулегільзотеки ДНДЕКЦ МВС України, у 2004 р. відбулося 3573 перевірки, що дало 31 позитивний результат; у 2005 р. – 3159 перевірок, із них 28 позитивних результатів; у 2006 р. – 3162 перевірки й 35 позитивних результатів, у 2007 р. – 3573 перевірки, що виявили 29 позитивних результатів, у 2008 р. – 3645 перевірок, із яких 32 позитивних результата відповідно. Аналогічні показники стосуються й слідотек. Однак, такі показники в межах України можуть бути й вищими. Метод спроб у практиці слідчого призводить до значної кількості помилок, марних витрат часу та отримання цінних даних криміналістичного обліку надто пізно стосовно термінів кримінального судочинства. Щоб правильно застосовувати криміналістичні обліки, слідчому необхідно орієнтуватися в теорії кримінальної реєстрації, адже облік певних об'єктів визначається лише через науково-обґрунтовані засади їх реєстрації.

Аналіз літератури з цього питання свідчить, що окремі напрямки

криміналістичних обліків підлягали дослідженню в рамках певних галузей криміналістичної техніки ще з моменту консолідації криміналістичних знань. Питання ж криміналістичної реєстрації та обліку як окремого вчення досліджували такі російські та українські науковці як І.В. Александров, А.П. Аленін, П.Д. Біленчук, Є.І. Девіков, Є.П. Іщенко, В.І. Пашко, Е. А. Разумов, Є.Д. Лук'янчиков. Але навіть сьогодні проблемним питанням у досліджуваній теорії залишається термінологія, визначення сутності та співвідношення найактивніше використовуваних понять «кримінальна реєстрація», «криміналістична реєстрація» та «криміналістичний облік». Назване є метою цієї статті.

Термін «криміналістичний облік» історично пов'язаний із терміном «кримінальна реєстрація», з якого саме як із окремого вчення почала формуватися криміналістика як наука. Першим та основним завданням на початку розвитку кримінальної реєстрації була ідентифікація особи невідомого злочинця, встановлення наявності в неї колишньої відповідальності за злочини, тому й існувала така реєстрація у примітивних формах покарання (каліцтво й таврування). Так, у Судебнику Івана III, видання якого датоване 1497 роком, було законодавчо закріплено відрізання рук або носа за вчинення крадіжки¹. Таврування як вид реєстрації злочинців на території Російської імперії було узаконено царським Указом від 3 травня 1691 р. Тавра мали різний вигляд, спочатку це були букви відповідно до вчиненого злочину («В» – крадій), потім це малюнок, герб (за часів Петра I) або міра покарання («КАТ» – каторга). Однак, найбільш вагомим внеском у появу науково обґрунтованого окремого криміналістичного вчення про кримінальну реєстрацію стала письмова система антропометричної реєстрації злочинців, запропонована працівником паризької поліції Альфонсом Бертільйоном у 1879 р. А.І. Винберг визнавав, що саме А. Бертільйон першим розробив наукові принципи кримінально-реєстраційного обліку злочинців через «людино вимірювання»². Ця система базувалася на індивідуальності та незмінності співвідношення розмірів окремих частин тіла людини, що, безумовно, було значним поступальним кроком порівняно з тавруванням або розрізненими записами анкетних відомостей раніше засуджених. Облік злочинців таким способом був визнаний і в Російській імперії (також і в Україні), де з 1890 р. в Петербурзі, Одесі та інших містах стали відкриватися антропометричні бюро та станції. Згодом антропологію було замінено на більш просту та надійну систему дактилоскопічної реєстрації (автором якої є англійський учений Френсіс Гальтон). Отже, необхідність у реєстрації кримінальної інформації прямо впливала на виникнення безпосередньо криміналістики як науки.

Також необхідно визнати, що теорія кримінальної реєстрації багато в чому інтегрує наукові відомості структурних компонентів криміналістичної техніки як розділу криміналістики. Зокрема наукові положення та методи трасології, дактилоскопії, балістики, судової фотографії та інших галузей криміналістичної техніки реалізуються через облік відповідних об'єктів у системі кримінальної реєстрації. Тому розвиток цієї криміналістичної теорії відбувався переважно в напрямі розроблення її прикладних розділів – окремих видів реєстрації, об'єднаних не єдністю їх наукових засад, а метою реєстрації, яка полягала у підвищенні ефективності системи кримінальної реєстрації і використанні її можливостей у боротьбі зі злочинністю³. Такий розвиток теорії кримінальної реєстрації призвів до того, що, як довели результати анкетування працівників органів внутрішніх справ, практики взагалі плутають поняття: 73 % анкетованих мають

складності з визначенням основних понять теорії.

Р.С. Белкін, досліджуючи термінологію окремих криміналістичних теорій, підтримував використання в криміналістичній науці терміна «криміналістична», а не «кримінальна» реєстрація⁴. Цю позицію він пояснює таким чином. По-перше, термін «кримінальна реєстрація» не відображає криміналістичної природи, адже позначає галузь криміналістичної техніки. Так, термін «кримінальна реєстрація» виник одночасно з термінами «кримінальна техніка» і «кримінальна тактика», але згодом два останніх були замінені на криміналістичну техніку й тактику, оскільки визначали розділи відповідної науки, а реєстрація й надалі йменувалася «кримінальною». По-друге, цей термін не дозволяє чітко відмежувати систему і результати реєстрації від кримінальної статистики, адже, власне, й перше, й друге є об'єктом певних відомостей про злочинців і злочинність, певні форми обліку. На криміналістичному характері реєстрації акцентуватиме її якісний, а не кількісний показник. Цю позицію справедливо підтримала більшість криміналістів⁵. Дійсно, недоцільно зводити весь процес розслідування, пошуковий процес лише до пошуку певних об'єктів, а пошукову діяльність розглядати суто як спеціальний криміналістичний метод⁶. Пошукова діяльність працівників правоохоронних органів із метою розкриття та розслідування злочинів здійснюється через різні інформаційно-реєстраційні системи (адресне бюро, мережу Інтернет, статистичні державні органи тощо), відтак вважаємо обов'язковим акцент на криміналістичному характері пошукової системи – криміналістичній реєстрації.

Утім деякі криміналісти продовжують використовувати термін «кримінальна реєстрація» та окремо до цього термінологічного питання не звертаються⁷. Такому підходу також можна знайти виправдання. Так, у випадках, коли носіями орієнтувальної та водночас необхідної для розкриття й розслідування інформації є об'єкти, причинно не пов'язані з певним злочином (наприклад, довідкова інформація про судимість підозрюваної особи), фактично все одно йдеться про поставлення носія на облік у підрозділи карного розшуку або інформаційних технологій правоохоронних органів, а отже, відповідно, про кримінальну реєстрацію. Тож, вважаємо, що з етимологічної точки зору доцільніше використовувати термін «криміналістична реєстрація», але термін «кримінальна реєстрація» також може бути використаний.

У результаті аналізу літератури наукового спрямування можна висновувати, що термін «криміналістична реєстрація» використовується в трьох значеннях, які дають можливість визначити співвідношення з терміном «криміналістичні обліки».

По-перше, криміналістичну реєстрацію трактовано як окрему криміналістичну теорію (теоретичне значення), що є системою систематизованих знань про певне коло об'єктів і явищ: про види криміналістичної реєстрації; їх зв'язки між собою і з техніко-криміналістичними засобами; характер та зміст реєстрованої інформації; принципи, способи та форми її систематизації, зберігання, пошуку і передачі. У цьому сенсі криміналістичні обліки – це один із видів криміналістичної реєстрації, який становить підсистему засобів реєстрації певних категорій об'єктів, способів та форм їх систематизації. Особливість об'єктів, які підлягають реєстрації у криміналістичних обліках, полягає в обов'язковій наявності причинно-наслідкового зв'язку з подією злочину. Зареєстровані ж ознаки таких об'єктів виявляються через використання криміналістичної техніки та спеціаль-

них пізнань (експертно-криміналістичного дослідження). Цієї думки дотримуються такі науковці як Р.С. Белкін, Є.П. Іщенко, А.О. Топорков, О.Р. Росинська та ін.⁸

По-друге, криміналістичну реєстрацію слід розуміти як цілеспрямований, систематичний облік визначених об'єктів для подальшого використання реєстраційних відомостей під час розслідування злочинів, розшуку злочинців та речових доказів, з'ясування обставин, які стосуються злочину. Криміналістичний облік визначається як науково розроблена система реєстрації криміналістично значущої інформації щодо осіб та об'єкти з метою її використання в оперативно-розшуковій і слідчій діяльності правоохоронних органів для запобігання, виявлення, розкриття та розслідування злочинів. Тобто, реєстрація та облік – це процес, який дозволяє одержувати узагальнені, підсумовувальні відомості про певні об'єкти, що потрапили до сфери правоохоронних органів, а отже вони є ототожнюваними. Таке підміння понять підтримують російські криміналісти 60-х років ХХ століття (А.Ю. Пересункін, М.В.Терзієв, Б.І. Шевченко) та більшість сучасних українських криміналістів (І.В. Гора, В.А. Колесник, В.І. Пашко, В.Ю. Шепітько)⁹.

По-третє, криміналістичну реєстрацію розуміють як різновид практичної діяльності інформаційних і експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ зі збирання, систематизації, зберігання, перевірки і видачі інформації з метою розкриття, розслідування та профілактики злочинів. Із цієї позиції практичного змісту Р.С. Белкін визначає криміналістичну реєстрацію як систему криміналістичних обліків¹⁰. Важливо наголосити, що об'єктами криміналістичної реєстрації є конкретні люди, предмети, сліди, нерозкриті злочини. Це відрізняє криміналістичну реєстрацію від кримінальної статистики, яка досліджує кількісний аспект тих самих об'єктів, але як масових явищ¹¹.

Таким чином, можна дійти певних висновків. Криміналістична реєстрація – це галузь криміналістичної техніки, яка становить науково обґрунтовану систему реєстрації та зосередження об'єктів або відомостей про них за ідентифікаційними ознаками в певних видах обліків із метою використання облікових даних для розкриття злочину, здійснення розшуку осіб та предметів. Термін «криміналістичний облік», використовуваний в однині, має подвійний характер: може позначати синонім терміна «криміналістична реєстрація» або практичну діяльність, спрямовану на постановлення на облік певних об'єктів. Якщо ж наведений термін використовувати в множині, то ним слід позначати окремий вид обліку, який стосується роботи експертно-криміналістичних підрозділів.

Тож, ми підтримуємо думку українських криміналістів, і термін «криміналістичні обліки» розуміємо як науково обґрунтовані системи реєстрації криміналістично значущої інформації щодо певних осіб або об'єктів із метою її використання в оперативно-розшуковій і слідчій діяльності правоохоронних органів для запобігання, виявлення, розкриття та розслідування злочинів. Це визначення характеризує не лише теоретичний аспект діяльності з криміналістичної реєстрації, а й практичний аспект. Адже криміналістичні обліки використовують для розв'язання таких завдань: встановлення за матеріально фіксованими відбитками зв'язку осіб і об'єктів із учиненим злочином чи готуванням до нього; надання оперативним і слідчим підрозділам інформації, необхідної для розшуку, ідентифікації зареєстрованих об'єктів.

1. *Рассейкин Д.П.* Очерки истории уголовной регистрации. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1976. – С. 10. 2. *Винберг А.И.* Роль учения Е.Ф. Буринского в формировании отечественной криминалистики. – Волгоград: Высшая следственная школа МВД СССР, 1981. – С. 63. 3. *Белкин Р.С.* Курс криминалистики в 3-х т. – М.: Юристъ, 1997. – Т. 2: Частные криминалистические теории. – 1997. – С. 175. 4. Там же. – С. 181. 5. *Возгрин И.А.* Введение в криминалистику: История, основы теории, библиография. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 475 с.; *Гора I.B., Колесник В.А.* Криміналістика: навч. посібник. – К.: Алерта, 2005. – Ч. 1. Криміналістична техніка. – 320 с.; *Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В.* Криминалистика: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 530 с.; *Россинская Е.Р.* Криминалистика: курс лекций. – М.: Норма, 2006. – 384 с. 6. *Тищенко В.В.* Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. – Одеса: Фенікс, 2007. — С. 100. 7. *Криминалистика: Учебник / Богданов Б.Е., Васильев А.Н., Колдин В.Я. и др.* – М.: МГУ, 1963. – 620 с.; *Шепитько В.Ю.* Криминалистика: курс лекций. – Х.: Одиссей, 2003. – 352 с.; *Дубягина О.П., Дубягин Ю.П.* Криминалистика: Схемы. Таблицы. Тесты: Учеб. пособие. – М.: Экзамен, 2006. – 381 с. 8. *Белкин Р.С.* Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории. – М.: Юрид. лит., 1987. – 272 с.; *Ищенко Е.П., Топорков А.А.* Криминалистика: Учебник / Под ред. Е.П. Ищенко. – М.: Юрид. фирма «КОНТРАКТ»; ИНФРА-М, 2005. – 748 с.; *Россинская Е.Р.* Криминалистика: курс лекций. – М.: Норма, 2006. – 384 с. 9. Криминалистика: учебник / Богданов Б.Е., Васильев А.Н., Колдин В.Я. и др. – С. 241; *Пашко В.І.* Наукові та методичні основи організації і використання експертно-криміналістичних обліків органів внутрішніх справ України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1995. – С. 12; *Шепитько В.Ю.* Криминалистика: курс лекций. – Х.: Одиссей, 2003. – С. 113; *Гора I.B., Колесник В.А.* Криміналістика: навч. посібник. – К.: Алерта, 2005. – Ч. 1: Криміналістична техніка. – С. 298. 10. *Белкин Р.С.* Цит. работа. – С. 166. 11. *Інформаційно-довідкове забезпечення розкриття і розслідування злочинів (обліки): фондова лекція / Одерій О.В., Щербаковський М.Г., Чернець М.Г.; каф. криміналістики і крим. експ. ДІВС.* – Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ, 2001. – С. 4.